

Studiemap Theologische Studie Begeleiding. TSB-lezing 5.

Wolfhart Pannenberg, Das Glaubensbekenntnis, Hamburg, 1972.

Boekbespreking door ds H.Smit (Den Helder).

I.1. De volledige titel luidt: "Das Glaubensbekenntnis ausgelegt und verantwortet vor den Fragen der Gegenwart". Dat is al zeer typerend. Men kan Pannenberg in menig opzicht beschouwen als tegenhanger van Karl Barth. Barth wilde zijn eigenlijke Dogmatik niet laten voorafgaan door 'externe prolegomena', omdat z.i. het unieke karakter van de 'Gegenstand der Dogmatik' een toeleiding vanuit een breder terrein van wetenschap uitsluit.

Pannenberg ziet hier een ongeoorloofde scheiding tussen geloof en rationaliteit. De geloofsoverlevering moet naar zijn inzicht juist steeds in een confrontatie met filosofie, anthropologie en geschiedeniswetenschappen haar rationaliteit bewijzen en aangeven, dat zij ook ten aanzien van het huidige 'Wirklichkeitsverständnis' als funderend is te beschouwen. Waar het geloof zich van de ratio losmaakt vindt een vlucht in het irrationele plaats. Een geloof, dat in zichzelf rust is een 'Akt' van zelfverlossing (p.18).

Zeer sterk drukt Pannenberg zich uit in het hoofdstukje over de Heilige Geest, die in de protestantse traditie z.i. maar al te vaak als een asiel gebruikt is, waar de redenering ging stagneren.

De leer van de Heilige Geest werd dáárdóór in discredit gebracht, "dass man sie als Feigenblatt benutzte um die Blösse der christlichen Überlieferung gegenüber den Anfragen des kritischen Denkens der Neuzeit zu bedecken" (p.138). Van hieruit verbaast men zich niet meer, als men ziet dan Pannenberg in GTT (74/1) besproken wordt in een nummer, dat de herleving van de 'natuurlijke theologie' tot thema heeft.

2. Men verstaat, dat Pannenberg in het hoofdstuk '.. an Gott' de aanval opent op hen, die menen dat men redelijkerwijs zonder 'die Vokabel Gott' dient uit te komen. Positief is te waarderen, dat Pannenberg de reductie van het Gods-geloof tot 'Jezus-geloof' beslist afwijst. Voor Jezus zèlf is de relatie tot God dermate essentieel, dat Hij - populair uitgedrukt niet los verkrijgbaar is!

Maar hoe komt men nu tot de 'redelijkheid' van het geloof 'an Gott'? Pannenberg betoogt dat de denklijn, die van Nicolaas van Cusa over Descartes, Kant en Hegel naar de moderne anthropologie loopt, de slotsom in zich besluit, dat de mens in zijn zelf-verstaan niet uitkomt zonder het a-priorie van een goddelijke werkelijkheid.

Voor Kant zijn de realiteiten van enerzijds ethisch bestemmingsbesef

en anderzijds natuurlijk verloop der zaken slechts met elkaar in overeenstemming te brengen vanuit het a-priorie van een almachtige en heilige God, die het uiteindelijk samenvallen van zedelijke en natuurlijke orde garandeert - God als 'Postulat der Praktischen Vernunft'. Voor Hegel impliceert het menselijk eindigheidsbesef - ook op de mens zelf toegepast - het besef van oneindigheid. Hoe kan men een grens denken zonder ook 'de andere kant', het 'jenseits' te bedenken? Het behoort tot de menselijke structuur het oneindige te denken!

De huidige anthropologie kent de 'Weltoffenheit' van de mens. Het is hem structureel eigen boven elke gestalte van zijn wereld uit te denken in een streven naar vervulling. Weer een heenwijzing naar het oneindige in de eindige mens.

Pannenberg zegt nuchter, dat het hier betoogde niet gelijk staat aan een Godsbewijs. Maar omgekeerd mag men wel zien, dat het Godsgeloof aanknopingspunten vindt in de structurele bepaaldheid van de mens. Populair weergegeven: als de menselijke structuur geen gesloten cirkel, maar een pijl is, dan is het niet irrationeel in het verlengde van die pijl het Godsgeloof te situeren (p.23-34).

3. Het vervolg van het eerste geloofsartikel '... de Vader, de Almachtige, Schepper van hemel en aarde' brengt nieuwe zaken aan de orde: God als persoon, Gods liefdevolle zorg, God als dragende kracht.

Pannenberg ziet het persoonsbegrip opkomen uit het besef, dat de betreffende macht enerzijds 'unverfügbar' is - men kan noch metterdaad, noch in gedachten over haar beschikken - en anderzijds toch niet zonder zin of doelmatigheid te werk gaat. M.i. schermt Pannenberg 'persoon' enerzijds af tegen 'mechanisme', anderzijds tegen 'blinde macht'.

In Israëls geloof vindt men deze harmonie van vrijheid en doelmatigheid (trouw!) in het Godsbesef: God zal dingen doen, die nieuw en 'ongehoord' zijn en die toch in de lijn liggen van de ervaring tot nu toe. Elk gebeuren - denk bijvoorbeeld aan intocht of terugkeer uit Babel - heeft als het ware een pijlvorm in zich - het vraagt om vervulling. Maar van die vervulling mag gezegd worden dat 'geen oog het heeft gezien'!

Vrijheid, die niet tot blinde willekeur vervalt / trouw, die nooit tot een automatisme en zo tot een object van menselijk programmeren wordt. Vanuit de gehele geschiedenis van Israël worden bouwstenen aangevoerd voor het belijden van dit artikel, waarbij Jezus Christus Gods zorg in de Vader-naam heeft gevat en ons in zijn opstanding uit de doden de voleinding van het heilswerk Gods laat zien, waarop wij de hoop gevestigd hebben.

Men zou m.i. kunnen zeggen, dat Pannenberg de gegevens van het eerste artikel losmaakt van 1. de statische bepaaldheid - er heeft als het ware een uitsmering over de geschiedenis plaats gevonden (God kan altijd

nog groter en verrassender!) - 2. de begripsmatige geslotenheid - zolang de geschiedenis duurt zullen de gebruikte woorden allengs naar hun vulling toegroeien. Pas aan hēt einde is de kennis vol. Men zou haast geneigd zijn te zeggen, dat de anthropologische 'Weltoffenheit' zich tot de belijdeniswoorden uitstrekt!

Maar hoe verdraagt dit alles zich nu met het door Pannenberg aangelegde waarheidskriterium? Anders gezegd: Kan deze christelijke geloofsoverlevering zich ten aanzien van het huidige 'Wirklichkeitsverständnis' als bepalend, funderend, handhaven?

Volgens Pannenberg behoort hier de huidige geschiedenisfilosofie onder de aandacht te komen. De voorstelling van de geschiedenis als proces van zelf-emancipatie der mensheid (z.i. berustend op een mythologische sublimering van de menselijke 'Gattung') draagt in zich het besef van doelgerichtheid bij en in alle toevalligheid. Deze wonderlijke harmonie verklaart men niet door de mensheid tot een mythisch éénheidssubjekt te maken. Hier is de ruimte voor de door vrijheid en doelgerichtheid (trouw) gemarkeerde Godsgedachte van de christelijke overlevering.

Anders gezegd: de God, die in de overlevering als drager der werkelijkheid wordt aangewezen, bewijst zich vanuit het voorhanden Verständnis van deze werkelijkheid! De struktuur analogie van Godsgeloof, Anthropologie en Geschiedenisfilosofie vormt m.i. een hoeksteen in Pannenberg's these van de redelijkheid van het christelijk geloof (p.35-51).

4. Het is tekenend voor Pannenberg, als hij de volgende zakelijk-logische orde aanbrengt in het belijden ten aanzien van Jezus Christus:

Opstanding - Wederkomst - Christusnaam - zitten ter rechterhand Gods - preëxistentie (als uitwerking van het zoonschap) - plaatsvervangend lijden. De opstanding is het 'archimedisch punt' (p.125). Deze moet niet worden gezien als een weer-levend-worden (terugkeer in de oude staat), maar als een doorgang tot een nieuwe en volmaakte staat van leven. Pannenberg verwijst naar 1 Cor 15, waarin een harmonie van nieuwheid ('geestelijk lichaam') en van continuïteit ('dit vergankelijke moet onvergankelijkheid aandoen') wordt aangegeven. De opstanding is 'endgültige' openbaring van het heil Gods en in Jezus is dat definitieve heil aan de dag getreden: de overwinning van de dood, het eeuwige leven. Van daaruit is verstaanbaar, dat de grote OT-titels als 'Zoon-Gods' (Ps 2), 'Mensenzoon' (Dan 7), 'Messias-Christus' op Hem worden overgedragen in vervulde en verdiepte zin - er is geen andere kandidaat voor deze namen meer te verwachten! Daar de opstanding mede een bevestiging van Godswegen van Jezus' voorafgaand leven en werken is, worden de grote namen en titels vanuit de opstanding 'uitgebreid' op een retroprojectie-manier. 'Zoon Gods' wordt historisch teruggeleid naar de doop door Johan-

nes, vervolgens naar zijn levensbegin - in een 'aitiologische' (naamverklarende) legende (!) van de maagdelijke geboorte, waarbij Pannenberg verwijst naar de heidens mythische 'parallel' in de geboorte van heroën uit goden en vrouwen (!). Dieper dan deze 'biologische' fundering gaat de 'ontologische' retroprojectie in preëxistentie en incarnatie, waarbij de joodse adóptie-eenheid in een meer hellenistische wézens-eenheid overgaat (!). Het is geheel in de stijl van Pannenberg, als hij de notie van antithese tussen christelijke overlevering en diverse vormen van (heidens) 'Wirklichkeitsverständnis' vervangt door een vèr-gaande assimilatie, waarbij het Christus-getuigenis zich bedient van voorhanden gedachtenlijnen om de eigen intentie te verwoorden! (zie m.n. 69-71 B, p.78-79). In deze vormen wordt de ware intentie van de boodschap veelkleurig vermeld: In Jezus heeft God zich geopenbaard; in Hem hoort en ziet men de Vader; de heerlijkheid van God wordt in Hem zichtbaar; God is met Hem één!

De relatie tot Jezus is beslissend voor het bereiken van de werkelijke levensbestemming. Zijn boodschap beheerst ons vandaag - zijn huidige macht: het zitten aan Gods rechterhand, het Heer-zijn, de naam boven alle naam. De vervulling van de werken Gods zal ook de ónthulling brengen. De beslissende zin van de Relatie tot Jezus wordt aan het licht gebracht: de wederkomst om te oordelen de levenden en de doden (zie m.n. 128-130).

Pannenberg stelt het 'zitten ter rechterhand Gods' zakelijk ná de wederkomst, omdat wij in feite vanuit het einde leven; anders gezegd: in de hoop op de opstanding en het komende koninkrijk. Dit sluit de 'wettigheid' van de christen niet uit maar in, omdat 'opstanding' het verrassend van Gods geheimenis allerminst wegneemt. Het gaat hier niet om een zaak, die nu begripsmatig onder onze beschikking gekomen is. Christus' tegenwoordige heerschappij wordt vanuit het einde sprekend voor ons.

Opmerkelijk is, dat Pannenberg spreekt van plaatsvervangend ~~lijden en~~ sterven. Vanuit de opstanding is duidelijk geworden wie de ware godslasteraars zijn (beschuldiging van het sanhedrin) en wie zich in werkelijkheid aan majesteitsschennis (opstand) heeft schuldig gemaakt (beschuldiging voor Pilatus)! Jezus stierf in plaats van de ware schuldigen! En deze schuldigen vertegenwoordigen de mensheid van jood en heiden. Maar het spreken van plaatsvervanging zou leeg zijn, als het alleen maar ging om een momentane wisseling! De straf is ook werkelijk wèg-gedragen (p.94).

Wat de verkondiging van Jezus betreft, hierin staat naar Pannenberg het komende koninkrijk centraal. Als gevolmachtigde van God stelt Jezus het heil ook voor het tegenwóordige in het mensenleven (zondenvergeving).

Zijn volmachtspretentie (gewaarmerkt door de opstanding) vormde een hoofdreden voor zijn verwerping van Israëls leiders. Voorts maakte het feit, dat Hij de eschatologische hoop en het daarbij passende leven tot criterium voor het deelhebben aan het heil uitriep, Hem gehaat bij de aanhangers van de traditionele joodse wetsvroomheid, welke de wet en het houden ervan als criterium handhaafde. Pannenberg tekent hier Jezus tevens als handhaver -, de farizeeën als verloochenaars van de 'geschichtliche' Structuur der openbaring Gods! (p.58-59). Ook hier stelt Pannenberg gedurig de vraag ten aanzien van de 'redelijkheid': kan de uiteenzetting zich handhaven bij en in het 'Wirklichkeitsverständnis' van onze tijd?

Pannenberg stelt dan, dat het bij 'opstanding' mede gaat om de beantwoording van de in de joodse overlevering ontstane vraag naar de voleinding van Gods gerechtigheid aan het individu (p.109). Wat het huidige inzicht betreft, ... de mens heeft beseft van de dood als grens en van het fragmentarische in het leven, waar het 't bereiken van de bestemming betreft. Het fragment roept om 'das Ganze' (p.113). Men zie ook het griekse onsterfelijkheidsgeloof in dit licht.

Ook hier bevindt Pannenberg zich in de door Kant en Hegel gebaande denklijn. Wat de gedachte van plaatsvervanging betreft, deze is in het verstaan van de werkelijkheid geen vreemde zaak. Historisch voorbeeld: de Duitsers, die na de capitulatie uit de Oost-provincies moesten wijken terwille van de Poolse annexatie, leden dit extra-lot voor hun gehele volk. Maatschappelijk voorbeeld: wie een beroep uitoefent, staat verantwoordelijk voor het geheel van zijn dienst, terwijl hij toch ook weer afhankelijk is van speciale diensten, die anderen voor hem te verrichten hebben (p.95).

5. In het hoofdstukje over de Heilige Geest betreurt Pannenberg allereerst, dat de Geest gemaakt is tot het principe van bovennatuurlijke geloofskennis, tot een dekmantel voor het irrationele. Men make ernst met de belijdenis van Nicea-Constantinopel, waarin van de Geest beleden wordt: "... die Here is en levend maakt' - levensoorsprong dus. Deze gedachte ondergaat dan ook weer, wat ik zou willen noemen, haar 'uitsmering' in de geschiedenis: al het levende leeft door het deelhebben aan een werkelijkheid, die het transcendeert. Via de evolutie in de natuur komt Pannenberg naar de artistieke inspiratie, de morele zelfovertreffing, en heeft daarin een 'Verstehenshorizont' gesuggereerd voor de ontwikkelingen van de bijbelse noties: charismatische gaven, eerst aan enkelingen, vervolgens aan al het volk Gods (Pinksteren), en met name het deelhebben aan een leven, dat ons sterfelijk leven transcendeert. Hier volgt dan de relatie van de Geest met Christus-in-zijn-opstanding, omdat hier

het 'levend maken' zijn volle openbaring heeft gekregen (zie Rom 1:14; 1 Cor 15:44 'σωμα πνευματικόν'). Wie de boodschap hoort en gelooft heeft deel aan de Geest en is overgezēt in een leven uit de komende opstanding die hem door Christus' opstanding is gegarandeerd. In dit verband is de Geest als 'eerstelingsgave' (Rom 8:23) te zien. Pannenberg beschrijft de Geest tenslotte als "de wijze van de tegenwoordigheid van de God van Jezus Christus, wiens macht en rijk komende is ..." (p.148). Deze tegenwoordigheid vindt in de gelovigen haar 'voleinding' in de liefde, die het karakter van 'grensoverschrijding' realiseert in het liefhebben zonder 'aanknopingspunt' in haar voorwerp. Zij is 'schöpferisch' (p.136-150).

Het nu weergegeven hoofdstukje is voor het verstaan van Pannenberg m.i. van groot belang, omdat hier de grote nadruk op de 'Geschichtlichkeit' van Gods werken duidelijk uitkomt en verder, omdat we hier een welhaast universele vervlechting van struktuuranalogieën ontmoeten: een scala, die loopt van de evolutie in de plantenwereld tot de hoop van de kindere Gods. Een 'uniformering' van kosmische statuur!

6. In de kwalifikatie 'Gemeenschap der heiligen' (dingen en/of personen) komt de kerk naar voren als bemiddelingsinstantie van het heil en als gemeenschap van christenen. Haar 'algemeenheid' definieert Pannenberg als daadwerkelijke openheid voor behoeften en noden van alle mensen - gerechtigheid en vrede voor àllen. Het komende koninkrijk betreft immers de wereld! Daarom moet de kerk bereid zijn haar vastheden (institutioneel en leerstellig) te relativeren. Ook zij is tot permanente overschrijding van grenzen geroepen. Openheid alzo naar buiten en naar vóren (in de geschiedenis). De kerk heeft ook haar plaats binnen het politieke en maatschappelijke bestel van de wereld en ze heeft tegelijk daarop in te werken vanuit het komende koninkrijk. Haar 'heiligheid' realiseert zich in het deelnemen aan Godsliefde tot de wereld. In het oecumenisch streven vindt het komende rijk in zijn volkomenheid en éénheid een voorlopige gestalte (p.151-166).
7. In het hoofdstukje over de vergeving der zonden betreurt Pannenberg dat men de verbinding van sterven en opstaan, zoals die in Rom 6 ten aanzien van de doop wordt geleerd, zo uit het oog verloren heeft. Anders zou men beter beseffen, dat vergeving de huidige keerzijde is van de komende opstanding en dan zou zij haar karakter van in-zichzelf-opgesloten-rustpunt ('Selbstzweck') verliezen en weer in haar echte betekeni worden gezien. Vergeving is bevrijding uit de gescheidenheid van God en uit de 'Todverfallenheit'. Zij is "Ermächtigung zur Hoffnung über den Tod hinaus auf ein Leben in Gemeinschaft mit Gott"! Van het leven in de zonde - gekwalificeerd als 'Ich-bezogenheit' - mag de mens komen

tot een leven met God en op God gericht. Hij komt tegelijk ook tot de echte humaniteit: aanvaarding van verantwoordelijkheid, zoals deze reeds in de zonden-belijdenis gestalte aanneemt (p.167-176).

8. Tenslotte gaat het over de toekomstige voleinding van het heil. In 'wederopstanding van het vlees' komt zowel het geheel nieuwe, als ook de continuïteit naar voren. Een 'tussentoestands-conceptie' is volgens Pannenberg overbodig. De Schrift spreekt immers - zie Col 3:3 - van een verborgen presentie van onze toekomst met Christus in God. Hierin wordt ons lineaire tijdsbegrip overschreden. Pannenberg ontkent op grond van gegevens als Joh 6:15 (afwijzing van politieke titel door Jezus), dat er een rechtlijnige verbinding is tussen de wereldconstellatie nu en de toekomstige eeuw. Maar een analogie is mogelijk, met name naar gelang de gemeenschapsordening de realisering van de individuele bestemming waarborgt en de concurrentie enkeling-gemeenschap weet te overwinnen. De opstanding is immers een mensheidszaak en een zaak van ieder! Door het vuur van Gods gericht heen gaat het naar de vervulling, waarbij het gerichtsvuur niet van het licht van Gods heerlijkheid verschilt (p.177-185).

- II.9. We hebben gezien, dat Pannenberg's these over de rationaliteit van het geloof berust op wat we kunnen noemen, een structurele analogie tussen christelijke overlevering en 'Wirklichkeitsverständnis': het laatste impliceert immers telkens een 'oneindige dragende werkelijkheid' of een 'garant' van de harmonie tussen toevalligheid en geschichtliche doelmatigheid. We hebben kunnen konstateren, dat de genoemde oneindige werkelijkheid in feite telkens valt in het 'gat' tussen twee polen - Kant: in de ruimte tussen de mens als 'Natur-wesen' en de mens als zedelijk wezen; Hegel: in het 'gat' tussen het 'Ich', dat getranscendeerd wordt en het 'Ich', dat de grensoverschrijding uitvoert; Geschiedeniswetenschap: in het 'gat' tussen contingentie en 'lijn'. Berust deze 'twee-poligheid' evenwel niet telkens op een abstractie? Is de mens natuurwezen + zedelijk wezen? Behoort het niet tot de fundamentele structuur van zijn geschapenheid, dat hij ook historisch fungeert (W.d.W)? Zit er in de 'zelf-transcendentie' van de mens werkelijk meer 'godverwijzing' dan in de groei van een baby? Is de oneindigheid van de 'dragende' grond 'goddelijker' dan de oneindigheid in de wiskunde? Ik geloof, dat de God en Vader van onze Here Jezus Christus alle dingen draagt, maar niet, dat Hij als het ware te vangen is als de 'brug tussen twee polen'!

10. We zouden vervolgens willen vragen naar de 'bemoedigende', apologetische en missionaire waarde van de 'oneindige dragende werkelijkheid', etc. Het is m.i. onmiskenbaar, dat Paulus' aanpak in Corinthe - "Want ik had niet besloten iets te weten onder u, dan Jezus Christus en die gekruisigd" (1 Cor 2:2) - van andere aanpak is dan zijn aanpak in Athene (Hand 17). In het wijsheid-zoekers-gezelschap te Athene heeft Paulus God gepredikt als het 'antwoord' op de vraag van het 'naamloze' altaar en als de 'waarheid' van Kleantes' (Aratus') gedicht "Want wij zijn ook van zijn geslacht" (p.28). Hij moet evenwel ervaren, dat het evangelie van de opstanding de meesten afstoot (ook al waren ze als Grieken uiteraard wel vertrouwd met een 'onsterfelijkheids-idee'. Het evangelie van Christus en die gekruisigd, blijkt voor Joden aanstotelijk en voor Grieken dwaas.

Ik meen te mogen stellen, dat Paulus voortaan meer direkt tot de kern gekomen is (niet alleen vanwege het evantuele minder wijsgerige gehalte van de Corinthiërs) en dat hij de 'aanknopingspunten' is gaan zien als 'rationele abstracta', die wegvallen, zodra men ze vanuit het evangelie gaat 'vullen'. Ziet men ook in de geschiedenis niet dezelfde ontwikkeling. In de godsnaam - 'El', 'Elohim' - zit iets 'communicabels' - zie Gen 42:18 waar de 'Egyptenaar' Jozef zegt, dat hij God vreest. Maar toch (of: juist daarom?) zien we naderhand een antithese tegenover de afgoderij, die zo fel is, dat elke 'scheidingsnaad' tussen recht Godsbesef en kromme uitwerking-in-afgoderij wegvalt! In Rom 1:20 wordt het "met het verstand doorzien van Gods eeuwige kracht en goddelijkheid" direkt gevolgd door ... "zodat ze geen verontschuldiging hebben".

Het poneren van een 'natuurlijke theologie', die aanknopingspunten zou bieden berust m.i. op een abstraherende en ook onhistorische benadering van de tekst!

Nu zal Pannenberg hierop waarschijnlijk zeggen, dat hij zijn these niet bedoelt als een opgang voor een niet-christen naar het christelijk geloof maar - daartegenover - als een bevestiging achteraf van de rationaliteit van het geloof. Maar moet men dan een gegeven, dat 'van zich uit' en rationeel bezien voor tal van verstandelijke en historische uitwerkingen vatbaar is, niet dèrmate vanuit het eigen geloof 'vullen', dat men in een allerminst rationele (!) cirkelredenering belandt?

11. Een enkel woord over de sterke klemtoon op de 'Geschichtlichkeit' der openbaring. Het is opmerkelijk, dat de schepping in Pannenberg's boekje geen zelfstandig thema vormt. Ze brengt het niet verder dan een 'aanselpositie' bij 'almacht' (p.38-39) en heeft naast de progressie-tendenz dus geen eigen inbreng! Dat is van groot belang. Pannenberg maakt zich daardoor m.i. in hoge mate immuun voor een gegeven als Mt 19:8

("... maar van den beginne is het niet zo geweest ..."), een oproep van Christus om terug te keren naar de van meetaf kennelijk gewilde orde van God. Structuren zijn er blijkbaar niet alleen om 'getranscendeerd' te worden en naast progressie is er van 'conservering' in goede zin sprake. Loopt alles evenwel op de 'mono-rail' van de 'Geschichtlichkeit', dan is het begin een nulpunt en de progressie het enige.

Aan dit gegeven voegt zich dan op dreigende wijze de structurele analogiegedachte toe. Het is niet zo moeilijk om een analogie-reeks te construeren, waarin de zondige 'Ich-bezogenheit' haar maatschappelijk equivalent krijgt in conservatisme en het christelijk leven-in-de-hoop zijn analogon ontvangt in maatschappelijke revolutie, waarin een mens eveneens zijn voorhanden horizon 'übersteigt'. Vanuit de schepping en de daarbij passende goede régressie komt de oproep tot zeer grote voorzichtigheid ten aanzien van gevestigde structuren m.i. duidelijk naar ons toe! Leer en leven hangen ook hier zeer nauw samen!

12. We hebben gesteld, dat volgens Pannenberg de christelijke overlevering in de evangeliën de indienststelling van allerlei gegevens uit het heidense 'Wirklichkeitsverständnis' niet schuwt. Bepaald stuitend is zijn opmerking in dit verband, dat de 'legende' van de maagdelijke geboorte voor het hellenistische tijdperk zeer plausibel was, daar men de goddelijke afkomst van heroën en helden 'gewend' was. Maar is het voor Pannenberg, die Israëls God gekenmerkt ziet door vrijheid-in-trouw, dan geen probleem hoe een God, die zowel uit Godsvóórstelling, als uit Godsveréring, het biotisch-sexuele streng heeft geweerd (bijv. Deut 4:16 Deut 23:17-18), de mogelijkheid van associatie aan het bedoelde grof-biotisch-sexueel bepaalde myhtologische gegeven in de Christusverkondiging zou hebben 'gebruikt'? Is het uiteindelijk ook niet rationeler (!) te geloven wat er staat?

13. Tenslotte nog een opmerking over Pannenberg's omgaan met het begrip rationaliteit en met name met het tegendeel: het irrationele. Wanneer men Lazarus zou vragen, waarom hij uit de dood was opgestaan, dan zou zijn antwoord moeten beginnen en eindigen met: "De Zoon van God heeft mij geroepen!" Nu wordt in Ef 2:5 het gelovig worden van de Efeziërs genoemd 'een levendgemaakt worden uit de dood door God'. Hoeveel denken er ook bij te pas komt, het geloof is niet gelijk te stellen met een slotsom van een rationeel betoog. Iedere gelovige komt te staan voor een niet-meer 'herleidbare' belijdenis: "De Here zegt het!", hoezeer de opponent van hem zal vergen, dat hij ook déze uitspraak weer zal funderen. Dat valt niet onder het irrationele. Waarom zou het rationeel zijn God aan het einde of in het midden van een redeneringsreeks te situëren en niet meer rationeel om Hem als uitgangspunt te

nemen? Het komt er maar op aan of men de axioma's van de redenering (de niet-meer-herleidbare principes) 'boven' of 'beneden' zoekt. Men vergeve me de al weer t  rationele formulering! Hier hebben we de controvers van Pannenberg en Barth, die ten onrechte door Pannenberg in het ratio-vlak is getrokken. De zaak is m.i. een andere. Daalt men neer of stijgt men op in zijn theologisch denken? Gaat men van God(sopenbaring uit of tracht men naar God op te klimmen? Het is wel duidelijk, dat ik in deze zaak aan de kant van Karl Barth sta!

- - - - -

Deze boekbespreking werd door ds H.Smit in het kader van de T.S.B. gehouden op 9 januari 1975.